JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA MAJI NA MAZINGIRA

TAARIFA YA KAMATI KUHUSU UTEKELEZAJI WA MAJUKUMU YA WIZARA YA MAJI KWA MWAKA WA FEDHA 2022/2023 PAMOJA NA MAONI YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA HIYO KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024

[*Imetolewa chini ya Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023***]**

10 MEI, 2023

YALIYOMO

YALIYOMO i
TAFSIRI YA VIFUPISHO iii
ORODHA YA VIELELEZO iv
1.0 **MAELEZO YA JUMLA** 1
1.1 Utangulizi 1
1.2 Msingi wa Uchambuzi wa Kamati 2
1.3 Mawanda (Scope) ya Uchambuzi 3
SEHEMU YA PILI 4
2.0 **MATOKEO YA UCHAMBUZI NA TATHMINI** 4
2.1 Ufafanuzi wa Jumla 4
2.2 Matokeo ya Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo 4
2.2.1 Yaliyobainika kwenye Miradi ya Maendeleo iliyotembelewa na kukaguliwa na Kamati 11
2.2.2 Maoni kutokana na Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo 13
2.3 Matokeo ya Uchambuzi wa Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti kwa mwaka wa fedha 2022/2023 14
2.3.1 Uzingatiaji wa Maoni na Ushauri wa Kamati 15
2.4 Uchambuzi wa Ukusanyaji Maduhuli 16
2.5 Matokeo ya Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji wa Mpango na Bajeti kwa mwaka wa Fedha 2022/2023 . 18
2.5.1 Utekelezaji wa Mipango na Majukumu ya Wizara ya Maji 18
2.5.2 Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo 21
2.5.3 Upatikanaji wa fedha za Matumizi ya Kawaida kwa mwaka wa fedha 2022/2023 23
SEHEMU YA TATU 25
3.0 UCHAMBUZI WA MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA YA MAJI KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024 25
3.1 Uchambuzi wa Malengo na Vipaumbele 25

3.2 Uchambuzi wa Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maji kwa mwaka wa fedha 2023/2024 26
3.3 Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara ya Maji dhidi ya Bajeti ya Taifa 32
SEHEMU YA NNE 35
4.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI 35
4.1 Maoni ya Kamati 35
4.2 Ushauri wa Kamati 37
SEHEMU YA TANO 39
5.0 **HITIMISHO** 39
5.1 Maelezo ya Jumla 39
5.2 Shukrani 39

TAFSIRI YA VIFUPISHO

1. **CCM -** Chama cha Mapinduzi
2. **BAWASA**- Babati Urban Water Supply and Sanitation Authority
3. **RUWASA** - Rural Water Supply and Sanitation Agency
4. **CBWSO**- Community Based Water & Sanitation Organization
5. **PForR** – Program for Results

ORODHA YA VIELELEZO

Kielelezo Na. 1: Mchanganuo wa Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli na kiasi kilichokusanywa hadi Februari, 2023 17

Kielelezo Na. 2: Mchanganuo wa Bajeti na kiasi cha fedha kilichopokelewa kwa ajili ya Matumizi ya Maendeleo hadi Februari, 2023.. 22

Kielelezo Na. 3: Mchanganuo wa Fedha za Matumizi ya Kawaida zilizoidhinishwa na kupokelewa hadi Februari, 2023 24

Kielelezo Na. 4: Ulinganisho wa Maduhuli yaliyokusanywa kwa mwaka wa fedha 2022/2023 na Makadirio ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 27

Kielelezo Na. 5: Mchanganuo wa Fedha zinazoombwa kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida na Maendeleo kwa Mwaka 2023/2024 kwa Fungu 49 unabainishwa kwenye Kielelezo Na. 5.. 29

Kielelezo Na. 6: Ulinganisho wa Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka 2022/2023 na mwaka wa Fedha 2023/2024...................... 31

Kielelezo Na. 7: Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara ya Maji dhidi ya Bajeti Kuu ya Serikali 2023/2024 33

TAARIFA YA KAMATI KUHUSU UTEKELEZAJI WA MAJUKUMU YA WIZARA YA MAJI KWA MWAKA WA FEDHA 2022/2023 PAMOJA NA MAONI YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA HIYO KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024

SEHEMU YA KWANZA

1.0 MAELEZO YA JUMLA

1.1 Utangulizi

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Maji na Mazingira, kuhusu Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maji, kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023, pamoja na Maoni ya Kamati kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii imegawanyika katika Sehemu Kuu Tano ambazo ni: -

(i) Sehemu ya **Kwanza** inatoa Maelezo ya jumla, na kubainisha Msingi na Muundo wa Taarifa;

(ii) Sehemu ya **Pili** inachambua Matokeo ya Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo, Taarifa za Utekelezaji, Upatikanaji wa fedha na uzingatiaji wa Ushauri wa Kamati;

(iii) Sehemu ya **Tatu**, inaonesha Uchambuzi wa Mpango wa Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maji kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;

(iv) Sehemu ya **Nne,** inaonesha Maoni na Ushauri wa Kamati na;

(v) Sehemu ya **Tano**, inahitimisha, taarifa kwa kulishauri Bunge kuhusu hoja ya Waziri wa Maji aliyoitoa mapema leo.

1.2 Msingi wa Uchambuzi wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 6(6) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, kimeipa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Maji na Mazingira jukumu la kusimamia shughuli za Wizara ya Maji na Ofisi ya Makamu wa Rais - Mazingira. Kwa madhumuni ya taarifa hii, Wizara ya Maji **(Fungu 49)** inahusika**.** Aidha, Masharti ya Kanuni ya 118 (4) ikisomwa pamoja na Kifungu cha 7(1)(a) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Februari, 2023 yanazitaka Kamati za Kisekta ikiwemo Kamati ya Maji na Mazingira kuchambua Taarifa za Bajeti kabla ya kujadiliwa Bungeni.

Mheshimiwa Spika, ili kukidhi masharti hayo, tarehe 27-28 Machi, 2023, Kamati ilipokea na kujadili Taarifa ya Wizara ya Maji kuhusu Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023 pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya

Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024. Kwa Msingi huo, ninaliomba Bunge lako Tukufu ipokee Taarifa hii na kuijadili sambamba na Hoja ya Waziri wa Maji iliyotolewa mapema hii leo.

1.3 Mawanda (Scope) ya Uchambuzi

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maji ina Fungu Moja **(Fungu 49).**

SEHEMU YA PILI

2.0 MATOKEO YA UCHAMBUZI NA TATHMINI

2.1 Ufafanuzi wa Jumla

Mheshimiwa Spika, Sehemu hii inafafanua Uchambuzi wa maeneo matatu ambayo ni, Matokeo ya Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023, Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maji kwa mwaka wa fedha 2022/2023 na Uzingatiaji wa Maoni yaliyotolewa na iliyokuwa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023

2.2 Matokeo ya Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, Kamati ilizingatia Masharti ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 kwa kutembelea na kukagua Miradi ya Maendeleo inayotekelezwa na Wizara hii katika Mikoa ya Shinyanga, Singida, na Manyara. Naomba kulijulisha Bunge lako Tukufu matokeo ya Ukaguzi wa Miradi hiyo kama ifuatavyo: -

a) Upanuzi wa Mradi wa Maji wa Kagongwa – Isaka

Mheshimiwa Spika, kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023 jumla ya **Shilingi Bilioni 4.256** zilitengwa kwa ajili ya utekelezaji wa Mradi wa Upanuzi wa Mradi wa Maji wa Kagongwa – Isaka uliyoko Wilaya ya Kahama. Ujenzi wa Mradi huu ulianza tarehe 16 Machi, 2022 na ulikusudiwa kukamilika mwezi Machi, 2023. Mradi huu unajengwa na

Kampuni ya PNR Services Ltd ya Dar es Salaam kwa fedha za nje kutoka Benki ya Dunia kupitia program ya Malipo kwa Matokeo (PForR).

Mheshimiwa Spika, kazi zilizofanyika mpaka sasa katika Mradi huu ni pamoja na; Ujenzi wa Matenki matatu ya kuhifadhia maji yenye lita za ujazo 470,000 katika Vijiji vya Jana, Itogwanholo na Mwalugulu, Uchimbaji wa Mitaro na ulazaji wa bomba zenye kipenyo tofauti kuanzia Mm 32 hadi Mm 160 umbali wa Kilomita 37,108 kati ya Km 54,225 za Mradi wote na Ujenzi wa Vituo 31 vya kuchotea maji. Mradi umefikia asilimia 80.

Mheshimiwa Spika, kazi zinazoendelea katika Mradi huu ni pamoja na, Ukamilishaji wa matenki yote matatu; ufungaji wa viungio na bomba za kuingiza Maji kwenye Matenki, ujenzi wa ukuta na upakaji wa rangi, Uchimbaji wa mitaro na ulazaji wa bomba umbali wa Km 17,117 na Ujenzi wa Chemba za valves na usimikaji; gate valves, Washout na air valves, na Uunganishaji wa huduma ya Maji kwenye maeneo ya kuchukulia Maji (off take points Isaka na Mwalugulu).

Mheshimiwa Spika, hadi tarehe 15 Machi, 2023 Kamati ilipotembelea Mradi huu Mkandarasi alikuwa ameshalipwa kiasi cha **Shilingi 1,408,004,932.66 sawa na asilimia 33** ya Mkataba. Kamati ilielezwa kuwa Utekelezaji wa Mradi umefikia **asilimia 50.**

Mheshimiwa Spika, Mradi huu ukikamilika unatarajia kuhudumia Wananchi wapatao **28,700** katika Vijiji vitano vya **Mwalugulu, Kilimbu, Jana, Butondolo na Itogwanholo**. Aidha, kwa mujibu wa Sheria ya Maji Na. 5 ya mwaka 2019, Chombo cha Watoa Huduma ngazi ya Jamii (CBWSO) kimekwishaundwa kwa ajili ya uendeshaji na usimamizi wa uendelezaji wa Mradi huu.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliarifiwa kuwa hakuna changamoto ya upatikanaji wa fedha kwa ajili ya utekelezaji wa Mradi huu. Hata hivyo Kamati ilibaini changamoto zifuatazo: -

i) Ucheleweshaji wa upatikanaji wa bomba za chuma kutokana na Kiwanda cha kuzalisha bomba za aina hii kuwa kimoja tu ambacho ni Tanzania Steel Pipe (TSP), hivyo kusababisha kuchelewa kwa ukamilishaji wa Mradi; na;

ii) Vijiji Viwili ambavyo viko jirani na Mradi wa Maji wa Kagongwa – Isaka kutopatiwa Maji.

b) Mradi wa Maji katika Miji ya Tinde na Shului

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea na kukagua Mradi wa Upanuzi wa bomba la Maji kutoka Ziwa Victoria kwenda katika Miji ya Tinde – Igunga –Tabora na Shelui Singida na Vijiji vilivyopo pembezoni mwa bomba Kuu linalopeleka Maji katika Miji hiyo tarehe 15 na 16 Machi,

2023. Mradi huu unatekelezwa kwa gharama ya **Shilingi Bilioni 24.94** fedha kutoka Exim Benki ya India.

Mheshimiwa Spika, Utekelezaji wa Mradi huu umefikia **asilimia 99** ambapo kwa sasa upo katika muda wa matazamio. Aidha, Wananchi wapatao **108,000** wanatarajia kunufaika na Mradi huu katika Miji ya Tinde na Shelui pamoja na Vijiji 34 ambapo Vijiji 22 vipo Tinde na Vijiji 12 vipo Shelui.

Mheshimiwa Spika, Kamati inampongeza Mheshimiwa Dkt. Philip Isdor Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa Uzinduzi wa Mradi huu pamoja na namna anavyofuatilia na kuhakikisha kwamba lengo la Dkt. Samia Suluhu Hassan Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania la kumtua Mama ndoo kichwani linatekelezwa.

c) Ujenzi wa Mradi wa Maji ya Ziwa Victoria kutoka Ziba kwenda Nkinga

Mheshimiwa Spika, Mradi wa maji wa Ziba – Nkinga unatekelezwa kwa gharama ya **Shilingi 5.349,328,135.14,** fedha kutoka Benki ya Dunia kupitia Program ya lipa kwa Matokeo (PforR) kwa lengo la kuboresha upatikanaji wa huduma ya maji katika Vijiji Tisa.

Mradi unatekelezwa na Mkandarasi Helpdesk Engineering Tanzania Limited na kusimamiwa na Watalaam wa RUWASA.

Mheshimiwa Spika, Mradi huu unahusisha ulazaji wa bomba kuu lenye urefu wa Kilomita 21.4, ujenzi wa Ofisi ya watumia maji (CBWSO) kwa ajili ya uendeshaji wa Mradi na ujenzi wa vituo viwili (2) vya kuchotea maji. Kamati iliarifiwa kuwa Utekelezaji wa Mradi ulianza tarehe 18 Aprili, 2022, na unatarajia kukamilika tarehe 31 Machi, 2023. Hadi Machi 2023 utekelezaji wa Mradi ulifikia **asilimia 85**. Aidha, Wananchi wapatao **29,780** watanufaika na Mradi huu, hivyo kupunguza adha ya Maji kwa Wananchi wa Vijiji Tisa (9) vya Nkinga, Njiapanda, Ikunguipina, Kitangili, Barazani, Ulaya Ndembezi, Mwanzelwa na Itulashilanga.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijulishwa kuwa baada ya Awamu ya kwanza kukamilika, utekelezaji wa Awamu ya pili utaendelea ambapo itahusisha Ujenzi wa Miundombinu ya Usambazaji Maji katika Vijiji vyote vya Mradi kwa kujenga Matenki manne yenye ujazo wa jumla ya Lita 450,000, kulaza bomba lenye urefu wa Km 48.6, na kujenga Vituo 37 vya kuchotea Maji.

d) Mradi wa Maji Orkesumet Wilaya ya Simanjiro

Mheshimiwa Spika, Utekelezaji wa Mradi huu unalenga kupunguza tatizo la maji kwa Wananchi wa Mji wa Orkesumet ambalo limedumu kwa muda mrefu. Chanzo cha Maji ya Mradi wa Orkesumet ni kutoka Mto Pangani

(Ruvu) na unatekelezwa na Serikali kwa kushirikiana na Benki ya Kiarabu ya Maendeleo ya Afrika (BADEA) na Mfuko wa Maendeleo ya Nchi zinazozalisha Mafuta (OPEC Fund for International Development – OFID) kwa gharama ya **Shilingi Bilioni 41.50**. Mradi huu ulikamilika tangu tarehe 30 Agosti, 2022 kwa asilimia 100 na tayari Wananchi wapatao **52,000** na Mifugo wanapata huduma ya majisafi na salama.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijulishwa kuwa Mradi huu umetekelezwa kwa Awamu mbili. Awamu ya kwanza ya Mradi inahusu mapitio ya usanifu wa awali na kuandaa makabrasha ya Zabuni kwa ajili ya kuanza ujenzi wa Mradi yalifanyika na kukamilika mwezi Agosti, 2015. Awamu ya pili ya ujenzi wa Mradi imegawanyika katika vipande viwili (Lot I na Lot II). Kipande cha kwanza kilihusisha ujenzi wa Chanzo na Mtambo wa kutibu Maji, na kipande cha pili kinahusisha ujenzi wa miundombinu ya usafirishaji, kuhifadhi na kusambaza maji. Mkandarasi wa Vipande vyote viwili ni Jandu Plumbers Limited ya Arusha, chini ya usimamizi wa Kampuni ya Shoura Consultant Co. Ltd ya Jamhuri ya Watu wa Sudan ikishirikiana na Interconsultant ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mheshimiwa Spika, kazi zilizofanyika katika Mradi huu ni pamoja na:

a) Usanifu na ujenzi wa Miundombinu ya chanzo yenye uwezo wa kuchukua maji mita za ujazo 7,500 kwa siku,

b) Ujenzi wa Mtambo wa kutibu maji wenye uwezo wa kuzalisha maji safi na salama Mita za ujazo 6,720 kwa siku;

c) Ujenzi wa njia yenye urefu wa Kilomita 2.5 kutoka kwenye chemba hadi kwenye mtambo wa kutibu maji.

d) Ujenzi wa nyumba sita za Watumishi;

e) Ununuzi na ujenzi wa bomba kuu Kilomita 36.5 lenye kipenyo cha Milimita 400,

f) Ujenzi wa Vituo vitatu vya kusukuma maji

g) Ujenzi wa Matenki mawili ya Mita za Ujazo 1600

e) Mradi wa Maji Safi Dareda- Singu –Sigino – Bagara

Mheshimiwa Spika, Mradi huu unatekelezwa katika Wilaya ya Babati Mkoa wa Manyara, kwa gharama ya **Shilingi 12,724,407,807.85,** hadi mwezi Februari, 2023 kiasi cha **Shilingi 3,396,882,500** kilitumika na Mabomba yenye gharama ya takriban **Shilingi Bioni 8** yapo eneo la Mradi na fedha ya kulipia ipo.

Mheshimiwa Spika, Kitu cha kujivunia katika mradi huu ni kwamba unatekelezwa kwa fedha za ndani kwa **asilimia 100** na kusimamiwa na Watanzania (BAWASA). Mradi unajengwa kwa force akaunti hivyo, Serikali imeokoa zaidi ya **Shilingi Bilioni 15** kutoka gharama za awali zilizokadiriwa kutumika kiasi cha **Shilingi Bilioni 27** kwa ubora ule ule**.**

Mheshimiwa Spika, Utekelezaji wa Mradi ulianza mwezi Novemba, 2021na ulitarajiwa kukamilika ndani ya mwaka mmoja, hata hivyo haukuweza kukamilika kutokana na changamoto ya zuio kutoka kwa Viongozi na Wananchi wa Kata ya Ayalagala juu ya matumizi ya chanzo cha maji cha mto Endala kilichopo Bacho. Kamati ilielezwa kwamba changamoto hii ilitatuliwa na Waziri wa Maji kwa kushirikiana na Mkuu wa Mkoa wa Manyara hivyo Mradi unaendelea na umefikia asilimia 80 na utakamilika mwezi Juni 2023.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilielezwa kuwa faida/manufaa ya Mradi huu ukikamilika ni pamoja na:-

a) Zaidi ya wakazi 82,000 watanufaika na huduma ya majisafi na salama;

b) Kuondoa kero ya maji chumvi kwa wakazi wa Kata ya Bagara na Hospitali ya Mkoa wa Manyara;

c) Kupunguza gharama za uendeshaji kutokana na kuwa na chanzo kimoja kikubwa *(Centralized)*;

d) Kupunguza magojwa ya mlipuko na gharama za matibabu.

Mheshimiwa Spika, Wakati wa ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo inayotekelezwa na Wizara ya Maji, Kamati ilipokea taarifa za Utekelezaji wa Miradi na kuona hali halisi uwandani (*in the field*) kwa Miradi iliyotembelewa. Kwa ujumla, Kamati iliridhishwa na Utekelezaji wa Miradi hii, hata hivyo, Kamati inaona kuwa ipo haja ya Serikali kuwashirikisha Wananchi kabla ya kuweka Mradi ili waweze kuwa sehemu ya Mradi. Hii itasaidia kuondoa migogoro baina ya Serikali na Wananchi wa eneo husika, lakini pia itasaidia

kuleta tija iliyokusudiwa na kuwawezesha kuilinda, kuitunza, kuisimamia na kuifanya kuwa endelevu.

2.2.1 Yaliyobainika kwenye Miradi ya Maendeleo iliyotembelewa na kukaguliwa na Kamati

Mheshimiwa Spika, matokeo ya Ukaguzi wa Miradi hiyo yamebainisha mambo yafuatayo: -

a) Kwa ujumla hatua iliyofikiwa katika Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo iliyopangwa kutekelezwa kwa mujibu wa Mpango kazi ni wa kuridhisha;

b) Kuchelewa kwa upatikanaji wa mabomba ya chuma kunachelewesha utekelezaji wa Miradi

c) Serikali ikitoa fedha kama ilivyoidhinishwa na Bunge, Miradi itatekelezwa na kukamilika kwa wakati;

d) Watalaam wa Uhandisi wa Maji kutoka Chuo cha Maji wameonesha uwezo mkubwa endapo watapewa fursa na kutumiwa vizuri na Serikali. Hali hii imedhihirika katika Mradi wa Maji Dareda-Singu-Sigino- Bagara. Ni maoni ya Kamati kwamba Serikali itoe motisha kwa Watalaam wanaofanya kazi vizuri na kwa uzalendo.

e) Kuna haja ya Wizara ya Maji kuendelea kujitangaza ili kazi nzuri inayofanywa na Wizara iweze kujulikana kwa Wananchi;

f) Ushirikishwaji wa Wananchi katika Miradi inayotekelezwa kwenye maeneo yao, ni muhimu kwani unasaidia kuzuia mkwamo unaoweza kuchelewesha utekelezaji na tija ya Mradi.

g) Baadhi ya maeneo yanayopitiwa na Mradi kutopata maji;

h) Ni muhimu Wananchi wa endelee kupatiwa Elimu juu ya umuhimu wa kutunza na kulinda vyanzo vya maji;

i) Baadhi ya Wananchi Vijijini kushindwa kumudu gharama za kulipia maji.

2.2.2 Maoni kutokana na Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, kutokna na yaliyobainika katika Miradi ya Maendeo iliyotembelewa, Kamati ina maoni yafuatayo: -

a) Kamati inampongeza Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kutoa fedha nyingi katika Miradi ya Maji. Aidha, Kamati inampongeza Waziri wa Maji Mhe. Juma Aweso na Watendaji wote wa Wizara kwa kutekeleza Miradi kwa ubora unaolingana na thamani ya fedha iliyotolewa.

b) Serikali iharakishe upatikanaji wa bomba za chuma zinazohitajika katika Mradi wa Kagongwa – Isaka ili ahadi ya Ilani ya CCM ya Uchaguzi ya mwaka 2020 Ibara ya 100 Ukurasa 149 ya kufikisha huduma ya Majisafi na salama asilimia 85 Vijijini na asilimia 95 Mijini ifikapo 2025 inatimia;

c) Wizara ya Maji iendelee kuwatumia Watalaamu wa ndani kutekeleza Sera ya kuwatumia Wakandarasi wa Kitanzania katika Utekelezaji wa Miradi ya maji, kwa kuwa wale waliopewa Miradi hiyo wameonesha uwezo mkubwa wa kiutendaji.

d) Wananchi ambao ndio wanufaika na mradi husika wakishirikishwa vizuri katika hatua zote za mradi kuanzia kuibua, kupanga, na utekelezaji wa miradi tija iliyokusudiwa hupatikana. Ni mtazamo wa Kamati kuwa Serikali itaendelea kuwahusisha na

kuwashirikisha Wananchi inavyostahili katika uibuaji, upangaji na utekelezaji wa Miradi ya maji;

e) Elimu kwa Umma kuhusu ulinzi, utunzaji wa Mazingira na vyanzo vya Maji uendelee kutolewa;

f) Wizara na Watalaamu wake waendelee kushirikiana na Wananchi ili kuhakikisha kuwa kasoro ndogondogo zilizozopo katika Utekelezaji zinapatiwa ufumbuzi na kuboreshwa. Kwa kufanya hivyo Miradi hii itakuwa endelevu.

g) Vijiji ambavyo Miradi imepita vipatiwe Maji kwanza kwani hawa ndiyo walinzi wa kwanza wa rasilimali za maji;

h) Miradi ya maji inaligharimu Taifa fedha nyingi za walipa Kodi. Ili kuzuia uharibifu wa miundombinu ya maji, na kuifanya iwe endelevu, Serikali ione umuhimu wa kutumia vyombo vya ulinzi na usalama kuhakikisha usalama wa miundombinu hiyo.

i) Vyombo vya Watoa Huduma ngazi ya Jamii vione namna ya kuwasaidia Wananchi wasio na uwezo wa kulipa gharama kupata maji.

2.3 Matokeo ya Uchambuzi wa Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti kwa mwaka wa fedha 2022/2023

Mheshimiwa Spika, Kamati ilizingatia Kanuni ya 117(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 na kufanya Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maji kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023, tarehe 27 na 28 Machi, 2023. Uchambuzi katika sehemu hii imejikita kwenye maeneo yafuatayo: -

a) Uzingatiaji wa Maoni na Ushauri uliotolewa na iliyokuwa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji katika Bajeti ya 2022/2023;

b) Ukusanyaji wa Maduhuli na;

c) Utekelezaji wa Bajeti ikilinganishwa na Upatikanaji wa Fedha kwa mwaka wa fedha 2022/2023.

Mheshimiwa Spika, Lengo la Uchambuzi ni kuliwezesha Bunge kupata ulinganisho utakaosaidia katika mjadala wa Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maji kama yalivyowasilishwa na mtoa hoja. Ulinganisho huo unafanyika kwa njia ya asilimia, na Vielelezo, ili kubainisha taswira ya mlingano uliopo.

2.3.1 Uzingatiaji wa Maoni na Ushauri wa Kamati

Mheshimiwa Spika, wakati wa kupitia na kuidhinisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maji kwa mwaka wa fedha 2022/2023, iliyokuwa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji ilitoa Maoni na Ushauri katika maeneo Tisa (9). Naomba kulijulisha Bunge lako Tukufu kuwa kwa kiasi kikubwa Maoni na Ushauri wa Kamati umezingatiwa.

Mfano wa Ushauri uliozingatiwa unahusu Serikali kuendelea kuhakikisha kwamba fedha zinazoidhinishwa kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya Maendeleo ya Kimkakati zinapatikana inavyostahili. **Utekelezaji ulioripotiwa unaonesha kuwa hadi kufikia mwezi Februari 2023, Serikali**

ilitoa asilimia 77.2 ya Bajeti ya fedha za ndani za Maendeleo. Kamati inaipongeza Serikali kwa kuzingatia sehemu kubwa ya Ushauri uliotolewa na Kamati.

Mheshimiwa Spika, pamoja na pongezi hizo, ni rai ya Kamati kwamba Serikali iendelee kutekeleza kikamilifu na kwa haraka maeneo ambayo utekelezaji wake umefanyika kwa kiwango cha chini. Mfano wa Ushauri huo ni Serikali kuongeza juhudi za kuwaelimisha Wananchi kutumia utaratibu wa kuvuna maji ya mvua wakati wa majira ya mvua ili yasaidie wakati wa kiangazi.

2.4 Uchambuzi wa Ukusanyaji Maduhuli

Mheshimiwa Spika, kwa mwaka wa fedha 2022/2023, Wizara ya Maji **(Fungu 49)** iliidhinishiwa kukusanya jumla ya **Shilingi 1,200,001,000.00** kutokana na mauzo ya Nyaraka za zabuni, malipo kwa ajili ya Leseni kwa Makampuni ya utafiti na uchimbaji wa visima vya maji na Ada kwa huduma za Maabara. Hadi mwezi Februari 2023, Wizara ilikusanya kiasi cha **Shilingi 772,666,497.00** sawa na **asilimia 64.4** ya lengo. Mchanganuo wa Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli na kiasi kilichokusanywa hadi Februari, 2023 ni kama unavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 1**

Kielelezo Na. 1: Mchanganuo wa Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli na kiasi kilichokusanywa hadi Februari, 2023

CHANZO	MAKADIRIO YA MAKUSANYO 2022/2023	MAKUSANYO HADI FEBRUARI,2023	ASILIMIA YA LENGO
Mauzo ya Nyaraka	1000.00	00	00
Malipo ya Leseni kwa Kampuni za Utafiti na Uchimbaji wa Visima vya Maji	250,000,000.00	183,103,382.00	73.24
Ada kwa huduma za Maabara.	950,000,000.00	589,563,115.00	62.06
JUMLA	**1,200,001, 000.00**	**772,666,497.00**	**64.4**

Chanzo: Randama ya Mpango na Bajeti ya Wizara ya Maji kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024

Mheshimiwa Spika, uchanganuzi wa Kamati unaonesha kuwa: -

a) Mwenendo wa ukusanyaji wa Maduhuli kwa Wizara ya Maji kwa kipindi cha robo ya tatu ya utekelezaji wa Bajeti **ni asilimia 64.4** ya lengo la mwaka. Hali hii inahitaji msukumo wa Serikali ili lengo la Makusanyo ya Maduhuli lifikiwe ifikapo Juni 2023;

b) Mwenendo wa Ukusanyaji wa Maduhuli kutokana na Leseni za Kampuni za Utafiti na Uchimbaji wa Visima vya Maji ulifikia asilimia **73.24**. Hali hii ni dalili nzuri kwamba Wizara itaweza kufikia lengo la ukusanyaji wa Maduhuli kutokana na chanzo hicho ifikapo mwezi Juni, 2023. Vile vile hali hiyo, inaonesha kwamba, upangaji wa lengo ulifanyika kwa uhalisia;

c) Mwenendo wa ukusanyaji Ada kwa Wateja wanaopata huduma za Maabara za ubora wa maji ulifikia **asilimia 62.06.** Hali hii inatia shaka iwapo Wizara itaweza kufikia lengo la makusanyo ifikapo mwezi Juni, 2023**.** Hata hivyo, mwenendo huu unaashiria kuwa iwapo huduma za Maabara zitaboreshwa na kusimamiwa ipasavyo, makusanyo ya Maduhuli yanaweza kuongezeka, hivyo kufikia lengo lililokusudiwa.

d) Makadirio ya Ukusanyaji wa Maduhuli kwa mwaka wa fedha 2023/2024 umezingatia hali halisi ya ukusanyaji wa Maduhuli katika mwaka wa fedha unaoisha.

Mheshimiwa Spika, kwa Uchambuzi huo, Kamati ina maoni kuwa, uwekezaji wa kutosha katika Leseni za Kampuni za Utafiti na Uchimbaji wa Visima vya Maji utachangia kuongeza Mapato ya Serikali, na hivyo kuleta tija iliyokusudiwa kwa Wananchi. Aidha, huduma za Maabara za ubora wa maji zikiboreshwa na kusimamiwa ipasavyo zinaweza kufikia lengo lililokusudiwa ifikapo mwezi Juni, 2023. Ni maoni ya Kamati kwamba Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli yapangwe kulingana na uhalisia wake ili kuweza kufikia malengo. Aidha, msukumo zaidi unahitajika ili kufikia lengo lililokusudiwa kwa mstakabali wa Wananchi.

2.5 Matokeo ya Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji wa Mpango na Bajeti kwa mwaka wa Fedha 2022/2023

2.5.1 Utekelezaji wa Mipango na Majukumu ya Wizara ya Maji

Mheshimiwa Spika, Bajeti iliyoidhinishwa na Bunge kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023 ililenga kufanikisha utekelezaji

wa Mipango na majukumu ya Wizara ya Maji na Taasisi zilizo chini ya Wizara hiyo. Ili kujiridhisha na mwenendo wa Matumizi unaoakisi madhumuni ya kuidhinishwa kwa Bajeti hiyo, Kamati ilidadisi utekelezaji wa majukumu ya Wizara katika maeneo Makuu matatu ya Sekta ya Maji. Maeneo hayo ni: -

a) Usimamizi na Uendelezaji wa Rasilimali za Maji;
b) Huduma ya Maji safi na usafi wa mazingira Vijijini na Mijini;
c) Uratibu na kujenga uwezo wa Wizara na Taasisi zake;

Mheshimiwa Spika, Kamati ilielezwa kuwa Mafanikio yaliyopatikana kutokana na utekelezaji wa kazi katika Sekta ya maji ni pamoja na: -

a) Kukamilika kwa jumla ya Miradi 420 ya maji ambapo ya Vijijini ni 382 na Mijini ni Miradi 38;
b) Kuzinduliwa kwa Programu ya Maendeleo ya Sekta ya Maji Awamu ya Tatu na;
c) Kuanza kutumika rasmi kwa Mfumo wa Pamoja wa Uandaaji wa Ankara za Malipo ya Maji (Unified Billing System) kwa Mamlaka 80 za Maji na Usafi wa Mazingira.

Mheshimiwa Spika, kutokana na utekelezaji huo, Kamati inampongeza kwa dhati Mhe. Juma Awesso (Mb) Waziri wa Maji pamoja na Watendaji Wakuu wa Wizara wakiongozwa na Katibu Mkuu Eng. Nadhifa Kemikimba kwa usimamizi madhubuti wa utawala bora na kizalendo.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio yaliyopatikana kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023, zipo changamoto

zilizopelekea kuchelewa kwa Utekelezaji wa Miradi ya Maji. Changamoto hizo ni pamoja na;

a) Ucheleweshaji wa Upatikanaji wa Misamaha ya Kodi. Kamati ilibaini kuwa Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) imepewa siku sitini (60) kushughulikia maombi ya misamaha ya Kodi. Utaratibu huo uliowekwa kisheria unaathiri kwa kiasi fulani, utekelezaji wa Miradi ya maji. Athari hiyo inachelewesha upatikanaji wa huduma za Maji kwa Wananchi;

b) Upungufu wa Wataalam wa Kada mbalimbali. Kwa sasa Sekta ina Watumishi **9,422** ambapo mahitaji ni Watumishi **10,276** hivyo kuwa na nakisi ya Watumishi **854.** Hali hii inapunguza ufanisi katika utekelezaji, usimamizi na uendeshaji wa Miradi ya Maji.

c) Mahitaji makubwa ya fedha za kutekeleza Miradi ya maji. Uwekezaji kwenye Miradi ya Maji unahitaji fedha nyingi kwa wakati mmoja, lakini upatikanaji wa fedha umekuwa si kwa kasi iliyokusudiwa. Kwa taarifa zilizowasilishwa kwenye Kamati, ujenzi wa Mabwawa ya Kimkakati kama vile Bwawa la Kidunda, Farkwa na Ndembera/Lugoda umechukua muda mrefu kuanza kutekelezwa kutokana na kuhitaji fedha nyingi kwa wakati mmoja wakati upatikanaji wa fedha hizo umekuwa si kwa kasi iliyokusudiwa. Hali hiyo imesababisha Miradi hii kuchukua muda mrefu kuanza kutekelezwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati ina maoni kwamba, ili ujenzi wa Mabwawa ya Kimkakati kama Bwawa la Kidunda, Ndembera na Farkwa uweze kuanza kuna haja ya kuweka Mkakati maalumu/madhubuti wa kupatikana kwa fedha kwa ajili hiyo. Vinginevyo, kuna hatari ya kuwa na Mipango

kila mwaka isiyokelezeka hivyo kushindwa kukidhi matarajio ya Wananchi.

2.5.2 Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023, Wizara ya Maji **Fungu 49** iliidhinishiwa jumla ya **Shilingi 657,899,338,000** kwa ajili ya kugharamia utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo, kati ya fedha hizo **Shilingi 407,064,860,000** sawa na **asilimia 61.87** ni fedha za ndani na **Shilingi 250,834,478,000** sawa na **asilimia 38.13** ni fedha za nje. Hadi mwezi Februari 2023, jumla ya Shilingi **542,789,767,774.55** sawa na **asilimia 82.5** ya fedha zote za Bajeti ya Maendeleo zilipokelewa. Kati ya fedha hizo, **Shilingi 314,228,279,947.31** sawa na **asilimia 77.2** ni fedha za ndani na **Shilingi 228,561,487,827.24 sawa na asilimia 91.12** ya Bajeti ya fedha za Maendeleo za nje. Kwa upande wa fedha za nje, utaratibu wa utekelezaji wa Programu ya Maendeleo ya Sekta ya Maji unafanyika kwa kutumia namna mbili ambazo ni kutoka kwa wadau mbalimbali kupitia katika mfumo wa Exchequer na baadhi ya Washirika wa Maendeleo kulipa moja kwa moja (Direct to project funds) wakandarasi na wataalam washauri na baadae malipo hayo hutambuliwa kwa kuingizwa kwenye mfumo wa exchequer. Kati ya fedha hizo, **Shilingi 3,063,444,078.17** zimetolewa kupitia exchequer na **Shilingi 225,498,043,749.07** zimelipwa moja kwa moja kwa Wakandarasi na Wataalam Washauri kutoka kwa Washirika

wa Maendeleo. Uchanganuzi zaidi unaonekana katika **Kielelezo Na.2**

Kielelezo Na. 2: Mchanganuo wa Bajeti na kiasi cha fedha kilichopokelewa kwa ajili ya Matumizi ya Maendeleo hadi Februari, 2023

BAJETI ILIYOIDHINISHWA 2022/2023		**FEDHA ILIOPOKELEWA HADI FEBRUARI, 2023**	**ASILIMIA**
FEDHA ZA NDANI	407,064,860,000.00	314,228,279,947.31	**77.2**
FEDHA ZA NJE	250,834,478,000.00	228,561,487,827.17	**91.1**
JUMLA	657,899,338,000.00	542,789,767,774.48	**82.5**

Mheshimiwa Spika, Matokeo ya Uchambuzi wa Utekelezaji wa Bajeti katika **Kielelezo Na. 2** unaonesha kuwa: -

a) Upatikanaji wa fedha kwa ajili kugharamia Miradi ya Maendeleo inayolenga kuimarisha upatikanaji wa huduma ya majisafi na salama ulifikia **asilimia 82.5** ya Bajeti iliyoidhinishwa na Bunge kwa ajili hiyo. **Upatikanaji wa fedha za Maendeleo kwa wakati ni kiashiria kwamba Miradi ya Maendeleo iliyopangwa kutekelezwa itakamilika kama ilivyokusudiwa ifikapo Juni, 2023;**

b) Upatikanaji wa fedha za ndani kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo ni **aslimia 77.2** ya Bajeti iliyoidhidhinishwa na Bunge kwa ajili hiyo. **Hali hii inaonesha dhamira nzuri ya Serikali ya kushirikiana na Washirika wa Maendeleo na kuhakikisha kuwa Wananchi wananufaika na Miradi hii na kuondokana na kero za kukosa maji**.

c) Kwa upande wa fedha za Washirika wa Maendeleo kutoka nje upatikanaji wake ni **asilimia 91.12** ya Bajeti iliyoidhinidhwa na Bunge kwa ajili hiyo. **Hali hii inaonesha kwamba Bajeti iliyopangwa ni halisia na inaonesha ushirikiano wa dhati wa Washirika wa Maendeleo wa kutoka nje.**

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kusimamia Upatikanaji wa fedha za Maendeleo kwa wakati na hivyo kutekeleza Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020 ya kuona kwamba nchi inaendelea kuwa na usalama wa maji na kuimarisha huduma ya Majisafi na Salama na kuwafikia Wananchi kama ilivyokusudia na Ilani hiyo. **Ni rai ya Kamati kwamba kiasi cha fedha kilichobaki kitatolewa mapema kabla ya mwezi Juni ili Miradi iweze kukamilika kwa asilimia 100.** Aidha, ni matarajio ya Kamati kuwa uzoefu unaopatikana katika mwaka wa fedha 2022/2023 utafaa kutumika katika upatikanaji wa fedha za Maendeleo kwa mwaka wa fedha 2023/2024, ili miradi itakayokuwa imepangwa kutekelezwa ikamilike kwa wakati.

2.5.3 Upatikanaji wa fedha za Matumizi ya Kawaida kwa mwaka wa fedha 2022/2023

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2022/23, Fungu 49 liliidhinishiwa Shilingi **51,462,260,600.00** kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida. Kati ya fedha hizo **Shilingi 34,761,735,600** ni kwa ajili ya Mishahara ya Watumishi wa Wizara na wa Chuo cha Maji, na **Shilingi 16,700,534,000.00** ni kwa ajili ya Matumizi Mengineyo (OC). Hadi kufikia mwezi

Februari 2023, fedha zilizotolewa ni **Shilingi 33,755,442,884.71** sawa na **aslimia 65.6** ya Bajeti yote ya Matumizi ya Kawaida. Mchanganuo ni kama unavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 3.**

Kielelezo Na. 3: Mchanganuo wa Fedha za Matumizi ya Kawaida zilizoidhinishwa na kupokelewa hadi Februari, 2023

BAJETI ILIYOIDHINISHWA 2022/2023		**FEDHA ILIYOPOKELEWA HADI FEBRUARI, 2023**	**ASILIMIA**
FEDHA ZA MISHAHARA	34,761,735,600.00	25,103,893,918.15	**72.2**
FEDHA ZA OC	16,700,534,000.00	8,651,548,966.56	**51.8**
JUMLA	**51,462,260,600.00**	**33,755,442,884.71**	**65.6**

Mheshimiwa Spika, uchambuzi katika kielelezo hiki unaonesha kwamba utolewaji wa fedha za Matumizi ya Kawaidi ambazo zinakusudiwa kutumika katika uendeshaji wa shughuli za uimarishaji wa huduma za Maji Mijini na Vijijini hadi kufikia mwezi Februari 2023, ni **asilimia 65.6** ya Bajeti iliyoidhinishwa kwa ajili hiyo. Upatikanaji huo wa fedha uko chini ukilinganishwa na kiasi kilichopaswa kufikiwa kwa kipindi kama hiki ambao ni **asalimia 66.6.**

SEHEMU YA TATU

3.0 UCHAMBUZI WA MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA YA MAJI KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024

3.1 Uchambuzi wa Malengo na Vipaumbele

Mheshimiwa Spika, matokeo ya uchambuzi yanaonesha kuwa Malengo na vipaumbele vilivyoainishwa kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024, vinaendana na majukumu ya Msingi ya Wizara ya Maji, ikiwemo Dira ya Taifa ya Maendeleo ya mwaka 2025; Awamu ya Tatu ya Mpango wa Taifa wa Maendeleo ya Miaka Mitano wa mwaka 2021/22 – 2025/26; Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020 - 2025; Malengo ya Maendeleo Endelevu ya mwaka 2030; na ahadi mbalimbali za Viongozi wa Kitaifa. Aidha, Wizara inaendelea kutekeleza miradi mbalimbali ya maji kupitia Programu ya Maendeleo ya Sekta ya Maji kwa mujibu wa Sera ya Taifa ya Maji ya mwaka 2002, Sheria ya Usimamizi na Uendelezaji wa Rasilimali za Maji Na. 11 ya Mwaka 2009 na maboresho yake ya mwaka 2022; Sheria ya Huduma za Maji na Usafi wa Mazingira Na. 5 ya mwaka 2019 pamoja na Kanuni zinazoelekeza utekelezaji wa Sheria hizo. Wizara imepanga kutekeleza kazi katika maeneo yafuatayo: -

a) Usimamizi na uendelezaji wa rasilimali za maji;

b) Usimamizi wa ubora wa maji;

c) Usambazaji wa Majisafi Vijijini;

d) Usambazaji wa Majisafi na usafi wa Mazingira Mjini na;

e) Kuimarisha Uwezo wa Kitaasisi.

3.2 Uchambuzi wa Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maji kwa mwaka wa fedha 2023/2024

3.2.1 Makadirio ya Maduhuli yatakayokusanywa

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/24, Wizara ya Maji (Fungu 49) inatarajia kukusanya jumla ya **Shilingi 1,200,001,000,** kutokana na vyanzo vya mauzo ya Nyaraka za Zabuni, Leseni kwa Kampuni za Utafiti na uchimbaji wa visima vya maji, Tozo mbalimbali kwa wateja wanaopata huduma ya maabara za ubora wa maji na vibali vya matumizi ya maji katika mabonde.

Mheshimiwa Spika Kamati ilifanya ulinganisho wa Makadirio ya Maduhuli kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na Maduhuli yaliyopatikana kwa mwaka wa fedha unaoisha. Uchanganuzi wa ulinganisho huo unaonekana katika **Kielelezo Na. 04**.

Kielelezo Na. 4: Ulinganisho wa Maduhuli yaliyokusanywa kwa mwaka wa fedha 2022/2023 na Makadirio ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024

CHANZO	MAKADIRIO YA MADUHULI 2022/2023	MAKUSANYO HALISI HADI MWEZI FEBRUARI, 2023	% LENGO	MAKADIRIO YA MADUHULI 2023/2024	% ONGEZEKO/PUNGUFU
Mauzo ya Nyaraka za Zabuni	1,000.00	00	0	1,000.00	**0**
Leseni za Kampuni za Utafiti	250,000,000.00	183,103,382.00	73.2	250,000,000.00	**-**
Ada - Huduma za Maabara	950,000,000.00	589,563,115.00	62.06	950,000,000.00	**-**
JUMLA	**1,200,001,000.00**	**772,666,497.00**	**64.4**	**1,200,001,000.00**	**-**

Chanzo: Randama ya Wizara ya Maji kwa mwaka wa fedha 2023/2024

Mheshimiwa Spika, matokeo ya Uchambuzi yanaonesha kuwa: -

(i) Lengo la ukusanyaji wa Maduhuli kwa mwaka 2023/2024 halijaongezeka, kiasi kilichopangwa kukusanywa mwaka wa fedha unaoisha ndio kilichokadiriwa kukusanywa kwa mwaka huu wa fedha.

(ii) Mwenendo wa ukusanyaji wa Maduhuli kwa Lengo la Mwaka wa Fedha unaoisha ni wa chini ikilinganishwa na lengo kwa robo tatu ya mwaka ambapo ilipaswa kuwa **asilimia 66.6;**

(iii) Ukusanyaji wa Maduhuli kutokana na Leseni za Kampuni za Utafiti ni **asilimia 73.2**

(iv) Makadirio ya Mapato kutokana na ada za huduma ya Maabara za ubora wa maji ni **asilimia 62.06**. Ulinganisho

umeonesha kuwa, mwenendo wa ukusanyaji wa ada hizo hadi mwezi Februari 2023 siyo wa kuridhisha. Hali hiyo inaonesha mashaka iwapo kiasi kinachokadiriwa kukusanywa kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 kinaweza kupatikana. Ni rai ya Kamati kwamba juhudi za makusudi zifanyike ili kiasi kilichokadiriwa kiweze kukusanywa.

Mheshimiwa Spika, kwa uchambuzi huo, Kamati ina maoni kwamba, lengo la Ukusanyaji wa Maduhuli linahitaji usimamizi wa kutosha wakati wa utekelezaji ili kufikia malengo yaliyowekwa.

3.2.2 Makadirio ya Matumizi ya Wizara ya Maji kwa mwaka wa fedha 2023/2024,

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara ya Maji (**Fungu 49)** inaomba kuidhinishiwa jumla ya **Shilingi 756,205,106,000.00**. Kati ya fedha hizo **Shilingi 60,375,474,000** ni kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida na **Shilingi 695,829,632,000** ni kwa ajili ya kugharamia Miradi ya Maendeleo. kati ya fedha hizo za Maendeleo **Shilingi 407,064,860,000** sawa na **asilimia 59** ni fedha za ndani na **Shilingi 288,764,772,000** sawa na **asilimia 41** ni fedha za nje.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilielezwa kwamba Fedha za maendeleo zinazoombwa ni kwa ajili ya kugharamia Miradi ya kipaumbele. Miradi hiyo ni pamoja na: -

a) Ujenzi wa Bwawa la Kidunda na Miradi ya Maji Vijijini;

b) Miradi na kazi zinazohusu Uendelezaji na Usimamizi wa Rasilimali za Maji ikiwemo ujenzi na ukarabati wa Mabwawa,

c) Uboreshaji wa huduma za ubora wa maji ikiwemo kujenga uwezo wa Maabara za Maji na;

d) Kujenga uwezo wa Taasisi na Watumishi.

Kielelezo Na. 5: Mchanganuo wa Fedha zinazoombwa kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida na Maendeleo kwa Mwaka wa fedha 2023/2024 kwa Fungu 49 unabainishwa kwenye Kielelezo Na. 5

MCHANGANUO	KIASI CHA FEDHA KINACHOOMBWA		ASILIMIA YA BAJETI YOTE
FEDHA YA MATUMIZI YA KAWAIDA	Mishahara	42,339,913,000	5.6
	OC -	18,035,561,000	2.4
JUMLA NDOGO		**60,375,474,000**	**8**
MATUMIZI YA MAENDELEO	Fedha za Ndani	407,064,860,000	59
	Fedha za Nje	288,764,772,000	41
JUMLA NDOGO		**695,829,632,000**	**92**
JUMLAYA BAJETI YOTE		**756,205,106,000.00**	**100**

Chanzo: Randama Fungu 49, Wizara ya Maji

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa: -

a) Kwa ujumla Bajeti ya Wizara ya Maji inayoombwa kwa ajili ya kuimarisha huduma ya majisafi na salama ni ya kuridhisha. Hata hivyo kutokana na majukumu makubwa ya Wizara hii ni mtazamo wa Kamati kwamba Bajeti hii haitoshi;

b) Bajeti ya Wizara ya Maji inayoombwa kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo ni **asilimia 92** ya Bajeti yote ya Wizara, Fedha ya ndani iliyotengwa kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo ni **asilimia 59.** Takwimu hizi zinaashiria kwamba Serikali ina dhamira ya dhati ya kutekeleza Miradi ya Maendeleo iliyopangwa kwa mwaka huu wa fedha. **Kamati inaipongeza Serikali kwa kuongeza fedha ya ndani kwa ajili ya Maendeleo. Ni Maoni ya Kamati kwamba kiasi hicho kitatolewa kama kilivyoombwa na kwa wakati hivyo kuimarisha huduma ya majisafi na salama na kuwafikia Wananchi wa Mijini na Vijijini.**

c) **Mheshimiwa Spika,** kwa kuzingatia uzoefu uliopatikana katika Utekelezaji wa Bajaeti inayoisha, Kamati ilifanya ulinganisho kati ya Makadirio ya Matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na Bajeti iliyoidhinishwa na Bunge na kupatikana kwa mwaka wa fedha 2022/2023. Mchanganuo na ulinganisho unaonekana katika **Kielelezo Na. 6.**

Kielelezo Na. 6: Ulinganisho wa Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka 2022/2023 na mwaka wa Fedha 2023/2024

MCHANGANUO	Aina ya Matumizi	FEDHA ILIYOIDHINISHWA 2022/2023	KIASI CHA FEDHA KINACHOOMBWA 2023/2024	ONGEZEKO/ PUNGUFU	ASILIMIA
MATUMIZI YA KAWAIDA	**MISHAHARA**	34,761,735,600	42,339,913,000	**7578177400.00**	**22**
	OC	16,700,534,000.00	18,035,561,000	**1,335,027,00.00**	**8**
	JUMLA NDOGO	**51,462,269,600.00**	**60,375,474,000**	**8,913,204,400.00**	**17.3**
MATUMIZI YA MAENDELEO	**Fedha za ndani**	407,064,860,000	407,064,860,000	-	-
	Fedha za nje	250,834,478,000	288,764,772,000	**37,930,294,000.00**	**15.1**
		657,899,338,000	**695,829,632,000**	**37,930,294,00.00**	**6**
JUMLAYA BAJETI YOTE		**709,361,607,600**	**756,205,106,000.00**	**46,843,498,400.00**	**7**

Chanzo: Randama Fungu 49, Wizara ya Maji

Mheshimiwa Spika, uchambuzi umeonesha kuwa: -

(i) Makadirio ya Bajeti yote ya Wizara ya Maji yameongezeka kwa **asilimia 7** ikilinganishwa na Bajeti iliyoidhinishwa kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023;

(ii) Makadirio ya Matumizi kwa ajili ya kugharamia Miradi ya Maendeleo yameongezeka kwa **asilimia 6** ikilinganishwa na Bajeti iliyoidhinishwa kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023. **Ni mtazamo wa Kamati kwamba ongezeko hilo la Bajeti ya Maendeleo litafanikisha utekeezaji wa Miradi iliyopangwa kwa mwaka 2023/2024;**

(iii) Mkadirio ya Matumizi ya shughuli za Kawaida yameongezeka kwa **asilimia 17.3. Hali hii inaashiria kwamba shughuli za usimamizi na uendashaji wa Shughuli**

za uendelezaji wa rasilimali za maji zitasimamiwa kwa ukamilifu.

Mheshimiwa Spika, kwa uchambuzi huo, Kamati imeridhika kwamba Bajeti hii imezingatia azma ya Serikali iliyotamkwa katika Ibara ya 100, Ukurasa wa 149 wa Ilani ya Chama cha Mapinduzi kwa ya Uchaguzi Mkuu wa mwaka 2020. Azma hiyo ni kuona kwamba, nchi inaendelea kuwa na usalama wa maji na kwamba huduma ya majisafi na salama inaendelea kuimarishwa na kuwafikia Wananchi zaidi ya asilimia 85 Vijijini na 95 kwa Mijini ifikapo mwaka 2025. Ongezeko hilo la Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 linaakisi lengo hilo. Msistizo wa Kamati kwa Serikali ni kuhakikisha kuwa Bajeti inayoidhinishwa na Bunge inatekelezwa ipasavyo.

3.3 Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara ya Maji dhidi ya Bajeti ya Taifa

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya ulinganisho wa Bajeti ya Wizara ya Maji dhidi ya Bajeti Kuu ya Serikali kwa mwaka wa fedha 2022/2023 na 2023/2024 ili kubaini ongezeko/ pungufu la Bajeti ya Wizara ya Maji dhidi ya Bajeti ya Kuu ya Serikali. Ulnganisho huo unaonekana kwenye **Kielelezo Na.7**

Kielelezo Na. 7: Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara ya Maji dhidi ya Bajeti Kuu ya Serikali 2023/2024

MCHANGANUO	BAJETI KUU YA SERIKALI	BAJETI YA WIZARA YA MAJI	ASILIMIA
OC	6,396,900,000,000.00	18,035,561,000.00	**0.3**
MISHAHARA	10,882,126,000,000.00	42,339,913,000.00	**0.7**
DENI LA SERIKALI	12,771,533,000,000.0	-	**-**
JUMLA NDOGO	**29,232,100,000,000.00**	60,375,474,000.00	**0.2**
MAENDELEO NDANI	11,873,894,000,000	407,064,860,000	**3.4**
MAENDELEO NJE	3,282,081,000,000	288,764,772,000	**8.8**
JUMLA NDOGO MAENDELEO	**15,155,975,000,000.00**	**695,829,632,000**	**4.6**
JUMLA KUU	**44,388,067,000,000.00**	**756,205,106,000.00**	**1.7**

Chanzo: Mapendekezo ya Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2023/2024 na Randama ya Wizara ya Maji 2023/20234

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Ulingansho huo unaonesha kuwa: -

a) Bajeti ya Wizara ya Maji ni **asilimia 1.7** ya Bajeti Kuu ya Serikali. Hali hii inaashira kwamba kwa kiasi fulani Bajeti Kuu ya Serikali imezingatia umuhmu wa majukumu ya Wizara ya Maji;

b) Bajeti ya Maendeleo ya Wizara ya Maji ni **asilimia 4.6 ya** Bajeti Kuu ya Serikali ya Maendeleo ambayo ni **asilima 34.1**. Uchambuzi huo unaonesha dhamira ya Serikali ya kuendeleza na kuimarisha huduma ya Miundombinu ya Majisafi na salama nchini.

Mheshimiwa Spika, kwa Uchambuzi huo, Kamati inaipongeza Serikali inayoongozwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa mtazamo huo wa kimaendeleo katika Sekta ya Maji nchini. Uchanganuzi wa Takwimu hizi ni ishara ya hatua za kutimiza ahadi ya Serikali ya Ilani ya CCM ya Uchaguzi Mkuu ya Mwaka 2020 Ibara ya 100 Ukurasa wa 149 ya kuimarisha huduma ya majisafi na salama kwa Wananchi na kuwafikia wakazi asilimia 85 kwa Vijijini na asilima 95 kwa Mijini ifikapo mwaka 2025. Msisitizo wa Kamati ni Serikali kuendelea kuiwezesha Sekta hii kupata fedha kadiri inavyoidhinishiwa na Bunge.

SEHEMU YA NNE

4.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI

4.1 Maoni ya Kamati

Mheshimiwa Spika, baada ya Uchambuzi wa kina kuhusu Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maji –Fungu 49 kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023 na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa mwaka wa fedha 2023/2024, naomba kubainisha Maoni ya Kamati ambayo yamezingatia changamoto zinazoikabili Sekta ya maji. Changamoto hizo ni pamoja na: -

a) Mahitaji makubwa ya fedha za kutekeleza Miradi ya maji;

b) Ucheleweshaji wa Upatikanaji wa Misamaha ya Kodi;

c) Upungufu wa Wataalam wa Kada mbalimbali;

d) Uharibifu wa vyanzo vya maji unaotokana na shughuli za binadamu, mabadiliko ya tabianchi, uharibifu wa mazingira na

e) Uhaba wa maji kutokana na ongezeko la Idadi ya watu.

Mheshimiwa Spika, Maoni hayo ni kama ifuatavyo: -

a) Mwenendo wa upatikanaji wa fedha kutoka Hazina kwa ajili ya Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo ni **asilimia 82.5** ya fedha zote za Bajeti ya Maendeleo iliyoidhinishwa na Bunge, upatikanaji wa fedha za ndani ni **asilimia 77.2** na fedha za nje ni **asilimia 91.1** ya fedha iliyoidhinishwa na Bunge kwa ajili hiyo. Hali hii inaleta matumaini kwa Kamati

kwamba Miradi ya Maendeleo itakamilika kwa wakati kama ilivyopangwa;

b) Kazi nzuri inayofanywa na Wizara ya Maji katika kufanikisha azma ya kuwa na usalama wa maji na kuimarisha huduma ya majisafi na salama, pamoja na kuwafikia Wananchi zaidi ya asilimia 85 Vijijini na asilimia 95 Mijini ifikapo 2025 kama ilivyoahidiwa katika Ilani ya CCM ya Uchaguzi Mkuu wa mwaka 2020 inastahili pongezi;

c) Mipango mizuri ya kuendeleza Miradi ya Kimkakati ikiwemo Ujenzi wa Mabwawa ya Kidunda, Farkwa na Ndembera inahitaji fedha nyingi kuitekeleza;

d) Ucheleweshaji wa Upatikanaji wa Misamaha ya Kodi kwa ajili ya vifaa vya ujenzi wa miundombinu ya maji ni kikwazo katika utekelezaji wa Miradi ya Maji;

e) Upungufu wa mabomba ya Chuma unachelewesha Utekelezaji wa Miradi ya Maji inayohitaji mabomba ya aina hiyo;

f) Upungufu wa Wataalam wa Kada mbalimbali katika Sekta ya Maji unakwamisha ufikiwaji wa malengo yaliyokusudiwa. Aidha, Chuo cha Maji ambacho ni hazina ya Watalaam wa Sekta ya Maji kinahitaji kuongezewa Bajeti ili kuzalisha Watalaam wa kutosha;

g) Changamoto ya upatikanaji wa uhakika wa huduma ya majisafi na salama katikaJiji la Dodoma ambalo ni Makao Makuu ya Nchi, inahitaji Mkakati mahususi;

h) Hakuna Mkakati mahususi na wa uhakika wa uvunaji wa maji ya mvua;

i) Yapo malalamiko kutoka kwa Wadau wa Sekta ya Maji kwamba baadhi ya maeneo inapopita miundombinu ya kusafirisha maji hawapati huduma;

j) Kuna tofauti kubwa katika uwezo wa utendaji na ufanisi wa Wafanyakazi wa Taasisi za Wizara ya Maji;

k) Kutokuwepo kwa Mpango Kabambe wa uendelezaji wa Sekta ya Maji na Grid ya Maji ya Taifa kunaathiri utoaji wa huduma ya Majisafi na salama nchini;

4.2 Ushauri wa Kamati

Mheshimiwa Spika, kutokana na Maoni yaliyobainishwa hapo juu naomba kutoa Ushauri wa Kamati kama ifuatavyo:

a) Serikali iendelee kuhakikisha kwamba fedha zinazoidhinishwa kwa ajili ya utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo ya Kimkakati zinapatikana inavyostahili. Aidha, Kutokana na uhitaji mkubwa wa fedha katika Miradi hii, Serikali iangalie namna ya kupata fedha kutoka vyanzo vingine ikiwemo, kuandika maandiko ya kutafuta fedha kwa Washirika wa Maendeleo;

b) Serikali iweke Mfumo mzuri utakaowezesha kuharakisha upatikanaji wa misamaha ya Kodi ili kufanikisha utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo kwa wakati;

c) Wizara itafute ufumbuzi wa changamoto ya upungufu wa mabomba ya chuma ili kutokwamisha Miradi ya Maji;

d) Serikali iharakishe kuajiri Watalaam katika Sekta ya Maji ili kukabiliana na upungufu wa Watalam 854 katika Sekta hiyo kwa lengo la kuongeza ufanisi. Aidha, Chuo cha Maji kiimarishwe kwa kutengewa fedha za kutosha katika Bajeti ili kuzalisha Watalaam wa wengi;

e) Ili kukabiliana na chagamoto ya upungufu mkubwa wa majisafi na salama katika Jiji la Dodoma Serikali iweke Mikakati madhubuti ya kupata maji kutoka vyanzo mbalimbali ikiwa ni pamoja na kuongeza kasi ya Uchimbaji visima na kuanza utekelezaji wa Mradi wa kutoa Maji kutoka Ziwa Victoria. Kuhusu Mradi wa kutumia maji ya Bwawa la Mtera kuhudumia Jiji la Dodoma, Kamati inashauri utafiti na tathmini ya kina ufanyike ili kubaini kama Mradi utakuwa endelevu na hautaathiri maslahi ya Wadau wengine;

f) Wizara kwa kushirikiana na Wadau wengine wa Maji iandae Mkakati mahususi na wa uhakika wa uvunaji wa Maji ya mvua. Mkakati huo uzingatie haja ya kutoa elimu kwa Umma kuhusu uvunaji wa maji ya mvua, usanifu wa majengo ya Umma, utengaji wa Bajeti kwa ajili ya uvunaji wa Maji na ujenzi wa Mabwawa katika maeneo yenye mvua nyingi ili kulinda miundombinu ya Barabara na Reli.

g) Serikali iweke Sheria au Mwongozo utakaoelekeza Vijiji vinavyopitiwa na Miradi ya Maji kuwa wanufaika wa kwanza na Miradi hiyo;

h) Wizara iweke utaratibu wa Watalaam kutoka maeneo mbalimbali kutembeleana na kubadilishana uzoefu ili kuongeza ufanisi katika Miradi ya Maendeleo;

i) Wizara iandae Mpango Kabambe wa uendelezaji wa Sekta ya Maji (National Water Master Plan) pamoja na Grid ya Maji ya Taifa (National Water Grid) ili kuimarisha utoaji wa huduma ya Majisafi na salamanchini.

SEHEMU YA TANO

5.0 HITIMISHO

5.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo hayo ya kina pamoja na Maoni na Mapendekezo ya Kamati, naomba kuhitimisha hoja ya Kamati kama ifuatavyo: -

5.2 Shukrani

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Kamati kwa mara nyingine napenda kukupongeza tena kwa uongozi wako madhubuti. Kamati yangu inakuahidi ushirikiano wa hali ya juu na tunakuombea afya njema, Maisha marefu na mafaniko katika utekelezaji wa majukumu yako. Aidha, namshukuru na kumpongeza Naibu Spika pamoja na Wenyeviti wote wa Bunge kwa kukusaidia katika kuliwezesha Bunge kutekeleza wajibu wake wa kuisimamia na kuishauri Serikali kwa ustadi wa hali ya juu.

Mheshimiwa Spika, kipekee nawashukuru kwa moyo wa dhati Wajumbe wa Kamati kwa ushirikiano wao katika utekelezaji wa majukumu ya Kamati hususan wakati wa Uchambuzi wa Bajeti. Hali hiyo ni ushahidi tosha kwamba, Wajumbe wa Kamati hii wako tayari kulitumikia Bunge, Taifa na Wananchi wakati wowote.

Mheshimiwa Spika, kwa kutambua na kuthamini umuhimu wa Wajumbe wa Kamati ningetamani kuwatambua kwa kuwataja

majina yao. Hata hivyo, kwa kuzingatia ufinyu wa muda naomba majina yao yaingizwe kwenye kumbukumbu za Taarifa Rasmi za Bunge (*Hansard*). Majina ya Wajumbe hao ni haya yafuatayo: -

1. Mhe. Jackson Gedion Kiswaga, Mb - **Mwenyekiti**
2. Mhe. Anna Richard Lupembe, Mb - **M/Mwenyekiti**
3. Mhe. Asya Sharif Omar, Mb - Mjumbe
4. Mhe. Prof. Shukrani Elisha Manya, Mb - Mjumbe
5. Mhe. Bashiru Ally Kakurwa, Mb - Mjumbe
6. Mhe. Maryam Omar Said, Mb - Mjumbe
7. Mhe. Benaya Liuka Kapinga, Mb - Mjumbe
8. Mhe. Juma Usonge Hamad, Mb - Mjumbe
9. Mhe. Ritta Kabati Enespher, Mb - Mjumbe
10. Mhe. Haji Makame Mlenge, Mb - Mjumbe
11. Mhe. Asya Mwadini Mohammed, Mb - Mjumbe
12. Mhe. Kavejuru Eliadory Felix, Mb - Mjumbe
13. Mhe. Regina Ndege Qwaray, Mb - Mjumbe
14. Mhe. Agnes Elias Hokororo, Mb - Mjumbe
15. Mhe. Emmanuel Peter Cherehani, Mb - Mjumbe
16. Mhe. Charles John Mwijage, Mb - Mjumbe
17. Mhe. Deo Kasenyanda Sanga, Mb - Mjumbe
18. Mhe. Eng. Stella Martin Manyanya, Mb - Mjumbe
19. Mhe. Mohammed Jumah Soud, Mb - Mjumbe
20. Mhe. Keneth Nollo, Mb - Mjumbe
21. Mhe. Joseph Kasheku Msukuma, Mb - Mjumbe
22. Mhe. Suleiman Omar Mohamed, Mb - Mjumbe

Mheshimiwa Spika, napenda kumpongeza na kumshukuru Waziri wa Maji Mhe. Jumah Aweso, (Mb) na Naibu Waziri Mhe. Mhandisi Maryprisca Mahundi (Mb), Katibu Mkuu Mhandisi Nadhifa Kemikimba, Naibu Katibu Mkuu Mhandisi Cyprian Luhemeja pamoja na Wataalamu wote wa Wizara ya Maji kwa ushirikiano waliotupatia Kamati wakati wa kuchambua na kujadili Bajeti ya Wizara.

Mheshimiwa Spika, mwisho napenda kumshukuru Katibu wa Bunge Ndg. Nenelwa Mwihambi, *ndc,* kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kikamilifu bila kukwama. Aidha, namshukuru Kaimu Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge Ndg. Michael Chikokoto, ndc, pamoja na Makatibu wa Kamati Ndg. Angelina Langisi Sanga na Ndg. Nyamwanja Chipanda Chilemeji kwa Ushauri, Uratibu wa shughuli za Kamati ikiwa ni pamoja na kuhakikisha Taarifa hii inakamilika kwa wakati.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo hayo, sasa naliomba Bunge lako Tukufu likubali kuidhinisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maji, kwa mwaka wa fedha 2023/2024 kama yalivyowasilishwa na mtoa hoja hivi punde.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha na ninaunga mkono hoja.

Jackson Gedion Kiswaga (Mb),

MWENYEKITI,

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA

MAJI NA MAZINGIRA.

10 Mei, 2023